IL-BIBBJA U L-LETTERATURA MALTIJA

Ta' DUN KARM SANT

(Jagħlaq man-numru ta' Marzu, 1958 faċċata 21)

Għal dik li hi immaġinativa milli għidna taraw kemm kienet meħtieġa għall-poeta Lhudi jekk kien irid iqanqal billi jaħsad is-semmiegħ—għidt is-semmiegħ għax il-poeżija dik il-ħabta kienet tinkiteb biex tingħanna—il-Lhudi kien realista; mhux ir-realiżmu marid li jibqa' iħammem fuq l-ikreh tal-ħajja imma r-realiżmu li jara l-ġmiel fil-ħajja, jissokta jsebbħu bl-immaġinazzjoni ħalli jqanqal il-qalb u jdawwal il-moħħ. Il-poeta Lhudi kien iħares lejn il-ħolqien u fih kien jara l-mera tal-qawwa, il-kobor, l-għerf u l-imħabba t'Alla; kien iħares madwaru, jilmaħ il-ħajja ssaltan ma' kullimkien, il-ħajja li hi n-nifs t'Alla nnifsu; hu kien iħoss bħal misticiżmu quddiem in-natura, mhux li jqimha bħal Wordsworth imma li sservih biex jagħraf 'l Alla li ħalqu, qed igħajxu u għażlu b'wild Tiegħu :

Is-smewwiet ixandru l-kobor t'Alla
U għamil idejh tħabbar il-firxa tas-sema
Jum lill-ieħor jagħti l-aħbar.

....

Lix-xemx għamlilha għamar fihom,
Li bħal għarus toħroġ mill-għarix tiegħu
Ferħana bħal ġorf biex tiġri triqtha
Minn tarf is-sema ħruġha
U sa tarf is-sema d-dawran tagħha,
U xejn ma jinħeba mis-sħana tagħha.

Salm 19, 1-7 (TM)

Ma' din il-ħażna ta' immaġinativa l-poeta Malti għandu x'jieħu kemm irid u jeħtieġ. L-iktar meta llum qed ninqatgħu mill-ħajja tan-natura kif kienu ġafuha s-salmisti Lhud. Mons. Knox dan l-aħħar qal li filwaqt li l-Lhud kienu jgħixu f'art tnixxi ħalib u għasel aħna llum qed ngħixu f'dinja tal-ħalib ippasturizzat u għasel sintetiku. Jekk jiġrilna li ninfatmu għal kollox min-natura l-ideali tagħna, is-sens artistiku u dak kollu li

għandu x'jaqsam mal-ħajja tar-ruħ jintemm b'telf kbir għas-setgħa kreativa tagħna. Il-poeżija tal-Bibbja tgħinna biex ma jiġrilniex dan.

IL-PROŻA

Il-poeżija Lhudija hi kwadru miżgħud b'ħafna lwien; il-proża bibblika hi statwa ta' rħam b'lewn wieħed imma espressiva u ħajja.

Dak li għidna dwar kif kienu jaħsbu u jaslu għall-verità il-Lhud u li fih naraw in-nisel tal-poeżija Lhudija kif tidher fil Bibbja, igħodd ukoll għall-proża li minnha nnifisha hi rżina u sempliċi. L-intuwizzjoni hi marbuta mal-ħwejjeġ tad-demm u l-laħam, li jidhru u jinħassu u jinstemgħu. Fil-proża Lhudija ftit li xejn insibu suġġetti ittrattati b'mod astratt u spekulativ: il-Lhudi ħdejn l-għarix fid-deżert jew il-bibien tal-bliet tiegħu jisma' r-rapsodisti jirrakkuntaw il-ġrajja ta' l-imgħoddi ma ridux ideat astratti imma movimenti tal-ġrajja waħda wara l-oħra, karattri maqlugħa, u kuntrasti bejniethom. Minn hawn ġej il-ġmiel u l-qawwa tal-proża Lhudija.

Jekk il-prożatur Lhudi kien irid il-ġrajja kien iħalli barra d-deskrizzjoni tal-paesaġġ u ħwejjeġ oħra: fin-narrativa Lhudija ma nsibux deskrizzjonijiet la twal u lanqas qosra: insibu sensiela ta' verbi marbuta bil-konġunzjoni U; insibu wkoll il-karattri tal-persunaġġi, bla analisi psikoloġika ta' xejn, murija bis-saħħa ta' għamilhom u kliemhom: u għalhekk kuntrasti fil-ħajta tar-rakkont u sens drammatiku mill-aqwa. Għalhekk għidtilkom li l-poeżija Lhudija hi kwadru mlewwen imma l-proża hi xbieha ta' rħam abjad, kiesaħ imma li minnu ħierġa l-qawwa kollha tan-nervi tal-ġisem u l-ispirtu tar-Ruħ. Il-Griegi wrewna l-qawwa tal-bniedem fl-irħam; il-Lhud fir-rakkonti tagħhom. Aqraw il-ġrajja ta' Jeżabel u Ahab u taraw is-sewwa talli qed ngħid:

"U Ahab imtedd fuq friexu u ma kielx ħobż. U daħlet ħdejh Jeżabel martu u qaltlu: X'għandek, qalbek kiebja, u ma tridx tiekol? Weġibha: Kellimt lil Nabot, il-Jeżragħeli u għidtlu: Agħtini l-ġnejna tiegħek bi flus. Jekk trid nagħtik ġnejna oħra flokha; u qal: Ma nagħtikx il-ġnejna tiegħi. Qaltlu Jeżabel.

martu: U int Sultan f'Israel? Qum kul xi ħaġa u qalbek tħossha aħjar. Nagħtik jien il-ġnejna ta' Nabot, il-Jeżragħeli. U kiteb Jeżabel ktiba b'isem Aħab u ħammitha b'ħatmu u bagħtet il-ktiba lix-xjuħ u lill-kbarat, li kienu fil-belt joqogħdu ma' Nabot. U kitbet fil-ktiba hekk: Niedu sawma u qiegħdu lil Nabot f'ras il-poplu, u qiegħdu quddiem żewġt irġiel mill-agħar biex jixhdu għalih u jgħidu: Dgħajt b'Alla u bis-Sultan. Imbagħad oħorġuh u ħaġġruh li jmut...... Malli semgħet Jeżabel li kien imħaġġar Nabot u miet, qalet lil Aħab: Qum ħu l-ġnejna ta' Nabot, il-Jeżragħeli, li ma riedx jagħtihielek bi flus, għax Nabot ma għadux ħaj imma mejjet."

Għerja minn kull deskrizzjoni ta' paesaġġ, ta' ħsibijiet tal-karattri, b'dijalogi ħajja, qasira u bla kliem fieragħ, il-karattru ta' Aħab, ta' Nabot, ta' Jeżabel inqalgħu daqs tliet statwi ta' rħam maqtugħa minn kull sfond li jista' jxerred l-attenzjoni ta' min ikun qed jaqra jew jisma'. Ġrajja wara l-oħra msensla flim-kien inisslu sens drammatiku, sens li ġej minn ħaġa li l-poplu ta' Israel intebaħ biha kmieni: il-motivazzjoni f'għamil il-bniedem: il-bniedem ma jagħmel xejn bla ħsieb jew għan u għaliex bosta drabi l-bnedmin ukoll fl-istess dar ma jaqblux bejniethom jitnissel in-nuqqas ta' ftehim, ġlied u nkwiet li minnhom hi mfassla l-ġrajja tal-bniedem sew fil-ħajja tad-dar kemm barra mid-dar. Minn hawn ġejja l-qawwa tan-narrativa tal-Bibbja.

Minn dan jidher kemm għandha x'tirbaħ il-proża Maltija mill-Bibbja. Intom tafu li jekk il-Malti għamel progress sewwa fil-poeżija, il-proża tagħna għadha fil-bidu minħabba l-kawżi li semmejna ftit ilu. Jekk dan ħux minnu jew le ż-żmien jista' jgħidilna; biss hi ħaġa ta' min jaħseb fuqha li l-aqwa prożatur li għandna fil-Malti hu tabilħaqq it-traduttur tal-Bibbja. Isimgħu din il-biċċa proża minn tiegħu: Imma jekk tgħarrax tajjeb fil-kitba tiegħi malajr tintebaħ li din ix-xejra hi xi ftit imdakkra mix-xejra letterarja. Tara li fil-kitba tiegħi l-kelma hi dejjem magħżula, meqjusa, mirquma; tara li l-kittieb kellu f'moħħu mhux biss li jgħallem imma wkoll li jogħġob. Il-bidu tax-xejra letterarja kien hemm, u ma kienx jonqsu ħlief taħrika żgħira biex ma jinfexx f'ħemda mhix inqas mill-ħemda fil-filoloġija. U din it-taħrika ma damitx ma ġiet. U ġiet mill-Kotba Mqaddsa, li huma l-għaxqa tiegħi (Ward ta' Qari Malti III, paġna 255).

IR-RETORIKA

Ir-retorika Lhudija li nsibu fil-Kotba Mqaddsa la tista' tissejjaħ proża lanqas poeżija; għandha mit-tnejn; il-profeta, li kien qabel kollox predikatur, kien ifittex li jqanqal il-qalb u jdawwal il-moħħ u kien jinqeda bl-għodda kollha letterarja li jagħtuh il-proża u l-poeżija. Qalb il-profeta kienet tikbes bl-ispirazzjoni u din kienet tqalleb u tqabbad kull fejn tmiss. Il-Profeta Ġeremija jikteb: Jiena għidt: ma rridx naħseb fih (f'Alla iżjed) iżjed u ma nitkellimx aktar f'ismu; imma sar bħal nar jaħraq f'qalbi, magħluq ġo għadmi; għajejt inżommu, ma niflaħx għalih (Jer. 20, 9). Dan il-bniedem t'Alla ma kien jibża' minn xejn u minn ħadd; kien jitkellem b'kelma ħajja; jifli n-nuqqas tal-poplu u jitkellem b'kelma qawwija biex iwiddibhom u jwegħdhom kastig jew premju. Il-Profeta Isaja jxandar:

Kelmet il-Mulej, ja Hakkiema ta' Sodom
Agħtu widen għat-tagħlim t'Alla, ja poplu ta' Gomorra
....
Meta tiġu biex tidhru quddiemi
min talbhom dan minn għandkom, li tirfsu
fil-btieħi tiegħi
....
X'ħin tmiddu idejkom inwarrab għajnejja minnkom
U jekk tkattru t-talb ma nismagħx.
Idejkom mimlijin bid-demm (Is. 1, 1ss).

Il-profeta kien ifittex li jqajjem min-ngħas tar-ruħ li fih kien igħix il-poplu u l-mexxejja tiegħu. Għalhekk niltaqgħu ma' sensiliet ta' kwadri wieħed wara l-ieħor li jaħsdu s-smiegħ, iqanqlu fih il-għatx għat-tagħlim u għall-indiema biex ikun jista' jistgħall mill-benna ta' ħlas il-Mulej:

Iva minn Sijon joħroġ it-tagħlim
Hu jaqta' l-ħaqq bejn il-ġnus
U jkun imħallef għal ħafna popli
U jterrqu sjufkom f'sikek,
U l-lanez tagħhom fi mnieġel;
Ma jerfagħx ġens għal ġens is-sejf,
U ma jitħarrġux iżjed għat-taqbid
Dar Ġakobb ejjew
Ħa nimxu f'dawl il-Mulej. (Is. 2, 3ss).

Ir-retorika Maltija wkoll għandha x'titgħallem mill-Kotba Mqaddsa: għandha x'tieħu s-sinċerità ta' l-ispirazzjoni; il-qawwa tal-kelma; l-ilwien ta' l-immaġinativa; il-qlubija sħiħa quddiem it-tiġrib.

GHELUQ

Ma jidhirlix li għandi ngħabbi s-sabar tagħkom iżjed milli jmissni; kont xtaqt nitkellem fit-tul fuq il-materjal li l-Kotba Mqaddsa għandhom maħżun li l-Kittieb Malti bħal kittieba oħra ta' ilsna oħra ħaddmu u għaġnu biex ifissru ħsibijiethom. Ma ninsewx li l-Bibbja hi wieħed mis-sisien taċ-ċiviltà tagħna, ċiviltà li kif tafu intom il-lum qiegħda tħoss tibdil minn għeruqha u l-kittieb Malti għandu responsabbiltà kbira f'dan it-taqlib; minnu jiddependi ħafna. J'Alla jagħraf jaqdi dmiru sewwa u jsawwar letteratura tabilħaqq safja minn kull qerq li jwassal għall-ħażen. Biex il-Bibbja tieħu postha fil-letteratura Maltija jeħtieġ li l-Kittieba jarawha iktar u iktar u li nibdew naraw fl-antoloġiji għall-iskejjel siltiet mill-Bibbja biex iż-żgħar jidraw il-kelma tagħha (1). Hawn tabilħaqq hawn biċċa xogħol għall-Għaqda tagħna.

---

(1) Minn daqshekk ta' min jifraħ jara siltiet mill-Bibbja fil-*Ġabra ta' Proża għat-Tfal* ta' R. Vella Tomlin.